

Милош Матић

Етнографски музеј, Београд
milos.matic@sezampro.rs

ЕКОНОМИЈА СЕЉАЧКИХ ДРУШТАВА У ЕКОНОМСКОЈ АНТРОПОЛОГИЈИ

Апстракт: Теоријске формулације у економској антропологији успостављане су на основу истраживања примитивних друштава и њихове економске организације и, потом, у дискурсу компарације примитивне и модерне капиталистичке економије. Економска организација сељачких друштава постаје објект истраживања тек с постепеним конституисањем такозваног културалистичког правца у економској антропологији. Намера овог рада је да представи кључне теоријске приступе економији сељачких друштава и да постави тезу да је економију сељаштва хеуристички плодније посматрати у контексту структурне субординираности сељаштва него у компаративној шеми с примитивним и модерним капиталистичким друштвима или само на основу економске аутаркичности као кључне карактеристике економске организације сељаштва.

Кључне речи: економија, сељаштво, субординирани положај, економска аутаркија

Класична проучавања у економској антропологији све до седамдесетих година 20. века, у време интензивно вођене дебате између субстантивиста и формалиста,¹ могу се готово с пуним правом у антрополошкој

---

¹ Дебата између субстантивиста и формалиста вођена је од четрдесетих година до краја шездесетих година 20. века. Субстантивизам полази од тезе о јасној разлици између економске организације примитивних и модерних (капиталистичких) друштава и од тезе да је економска активност усмерена ка обезбеђивању основних (материјалних) средстава за живот, те да примитивна друштва немају конституисане чисто економске институције, тј. оне су "уклопљене" у остале структурне односе у друштву. Формалисти полазе од тога да су теоријске концепције класичне и неокласичне економије применљиве на све типове друштва и да се свака економска активност може свести на рационалну економску калкулацију односа између уложених ресурса и остварене користи. Формалистички приступ у економској антропологији сматра да појединци теже максималном увећању корисности правећи избор међу алтернативним средствима и начинима. Појединци увек бирају оне алтернативе које увећавају корист, а сама

парадигми читати као концептуализација опозиције примитивни народи наспрам нововековних, односно модерних капиталистичких народа. У тако постављеној опозицији није остављано много места за сељачка друштва. Осим тога, сељачка друштва до тада и иначе још увек нису у пуној мери била у жижи антрополошког интересовања, мада се не може рећи и да су занемаривана. У прављењу дихотомије примитивна економија наспрам модерне (цивилизоване) економије, економски системи сељачких друштава се у прво време јављају углавном спорадично. Постављена у класичну антрополошку парадигму бављења примитивним друштвима, сељачка друштва су се у економској антропологији најпре само помањала као ту и тамо згодни случајеви за потврђивање или оповргавање појединих формулација. Џорџ Далтон је, рецимо, у својој расправи о примитивном новцу, формулишући појам економије с доминантним тржиштем, односно друштва која упражњавају дистрибуцију дела својих вишкова на тако организованим тржиштима, пошао управо од економске организације сељачких друштава (Dalton 1965: 52). Далтон се тада, ипак, ослањао на релативно малобројна истраживања сељачких заједница у оним деловима света у којима је било још увек унеколико нејасно да ли се заиста ради о правим сељачким заједницама или о примитивним заједницама које су током 19. и почетком 20. века посељачене.

Пажња антрополога који су се занимали за сељачка друштва, била је тада, по инерцији дисциплине, усмерена на оне сељачке заједнице које није дотакао ниједан крак индустријске револуције и која су, стога, имала веома примитивно организовану производњу и примитивну технологију, а које су они могли да истражију као друштвено виталне и "интактне" ентитете. Потоње занимање за сељачка друштва уопште, ипак се не може сматрати само последицом "недостатка" примитивних друштава, већ и генералном реконцептуализацијом предмета антропологије и иницијалном намером да се превазиђе "примитивистичка грешка", односно хеуристичка ограниченост науке проучавањем искључиво примитивних народа.² Говорећи конкретно о сељачким друштвима, Роберт Редфилд

корист не мора нужно да буде схваћена у смислу профита. Појединци се тако понашају на основу рационалног мишљења, употребљавајући све расположиве информације да би одредили вредност и корист сваког од средстава (начина) и, с обзиром на могућности, укључених вредности у поређењу с утрошеним временом и напорима уложеним у друге тежње за максималном користи. Свакој посебној економској активности увек претходи калкулативна промишљеност и сматра се да појединци поседују способност да спроведу одговарајући економски прорачун. Погледати још: Erdei 2008: 138–142; Матић 2008.

² Намера овог рада није да се бави општим стањем у антропологији, те због тога неће бити дата анализа промена антрополошких теоријских концепција, осим уколико није у функцији теме овог рада.

(Redfield 1969: 10–15) наводи како су амерички антрополози почели да се "спуштају" ка Јужној Америци и да истражују у другим областима света, у потрази за примитивним друштвима, али су ту наилазили не само на прежитке прашумских племена, већ и на историјски формиране сељачке заједнице, и то у много већој мери него што су могли да наиђу на оне примитивне. Слично је било и с, претежно европским, истраживањем Африке, где су велика племена са земљорадничком привредом показивала све израженију тенденцију ка сељачком начину друштвене организације. У Европи, ако делимично изузмемо Енглеску као велику колонијалну силу, велики број локалних научних заједница, без обзира на то да ли се сматрали етнологима или антрополозима, проистекле из времена просветитељства и дефинисања модерног националног идентитета у 19. веку, бавиле су се сопственим народом, односно оним његовим неелитним делом који је за саму научну заједницу представљао објект проучавања с примесама егзотичног. А то су били сељаци, углавном препознани као носиоци традицијске културе, културе која је читана као исконска, аутентична, интактна, романтичарски узвишена и у исто време подређена елитној култури. Посебно је у европској *Volkskunde*³ било јасно да се примитивна друштва не користе као концептуални модел.

Можда би на овом месту било најзгодније да нагласим да ћу се у овом раду задржати на сељачким друштвима која сматрам конвенционалним сељаштвом, а то су заправо европска и азијска сељачка друштва, с тим што преваходно узимам у разматрање она европска. Сем ове две велике класе сељачких друштава, могу се још разликовати и јужноамеричко, афричко и индијско сељаштво. Ја их ипак овде стављам у други план због историјског процеса њиховог формирања, односно због специфичног кастинског система индијског сељаштва (иако је и оно азијско). Подразумева се да у свим сељачким друштвима постоје поједини исти елементи социјалне и економске организације, али би било претерано на овом месту бавити се разликама међу различитим класама сељачких друштава. Стога узимам европско сељаштво као општи концептуални оквир.⁴

У процесу постепеног преласка с примитивних друштава као објекта антрополошког мишљења ка сељачким друштвима, веома често се јављају тенденције да се сељачка друштва поставе у симплифицирану компара-

---

³ Под појмом *Volkskunde* не треба узимати само немачку етнографију и етнологију, већ и на исти начин концептуализоване етнологије већине европских народа који су били под утицајем немачке школе, што укључује и националне етнологије балканских народа.

⁴ О специфичностима социјалне и економске организације ваневропских сељачких друштава видети још: Wolf 1966; Feder 1971; Saul 1971; Nash 1971.

тивну шему између примитивних и цивилизованих друштава. Таква поређења и из њих проистекле формулације, смислени су само уколико се ради о оним сељачким заједницама које су формиране у специфичним околностима аграризације примитивних народа, те у тим околностима попримају извесне карактеристике социјалне и економске организације сељачких друштава која иначе већ припадају цивилизованој страни задате шеме. Ту превасходно мислим на сељачке заједнице (или их је можда боље назвати протосељачким: погледати нпр. Mendras 1986: 33–34) у Африци, Јужној Америци и Океанији.⁵ Кључна карактеристика посељачења тих заједница јесте то што нису прошла кроз постепену сегрегацију спољашњег друштва, већ су директно постављена у "сељачки положај" управо од стране засебно формираног глобалног друштва.

Међу најистакнутијим теоретичарима друштвене организације сељаштва, Анри Мендра (Mendras 1986: 30) је управо сељаке поставио у шематски низ између "дивљака" и "пољопривредника". Мендра, дакле, узима пољопривредника као метонимијски симбол тзв. цивилизованог друштва, односно узима онај аспект који је формално најсличнији сељаку. Сходно Мендраовом шематском низу дивљак - сељак - пољопривредник, средишњи члан низа поседује нарочито интерпретиране социјалне и економске карактеристике оба крајња члана, односно представља својеврсну интермедијарну фазу између првог и трећег. И док дивљак нема никакву аутономију локалног колективитета, а пољопривредник потпуну, аутономија локалног колективитета сељака је за Мендраа релативна. Економска аутаркичност (самодовољност) дивљака је потпуна, пољопривредника никаква, а сељакова економска самодовољност је велика, али пропраћена производњом вишкова на име разних давања. Специјализација је код дивљака никаква, код пољопривредника изразита, а код сељака слаба; подела рада код дивљака зависи од сродничких односа, старосне доби и пола, код пољопривредника зависи од технологије и тржишта, а код сељака је регулисана у оквиру домаћинске групе, мада Мендра у шеми не наводи како је у оквиру домаћинске групе обављена подела рада. Мора се у овом тренутку само рећи да је необично да Мендра даје овако поједностављену шему, ако је потом у својој синтетичкој студији, која се превасходно бави европским сељаштвом, веома добро размотрио принципе организације сељачких друштава и сам индиректно показао да је таква шематизација неодржива. Премда економска организација примитивних народа није тема овог рада, нагласио бих да се овде,

---

⁵ Поједина примитивна племена су директно асимилвана у онај облик друштвене организације који се у економској антропологији јавља под називом модерна капиталистичка друштва. То важи за поједина афричка и јужноамеричка племена и сва северноамеричка племена.

рецимо, наслућује да Мендра своје "дивљаке" посматра поједностављено. Многобројна истраживања примитивних заједница у економској антропологији показују да њихова економска организација, па чак и сама производња, није увек потпуно затворена. Јасно је да поједина примитивна друштва, како су показали на пример Салинс и Годелије (Sahlins 1969; Godelier 1982), свесно производе вишкове робе које уносе у реципроцијалне трансакције да би обезбедили себи нека друга добра која не производе сами. Чини се да је Мендрау компарација сељака с дивљаком само послужила као увод у узбуркане воде антропологије сељачких друштава. Донекле је забрињавајуће то што се постављање сељаштва између примитивних и модерних народа јавља као сасвим прихватљив концепт у много новијој литератури. Штавише, Френк Елис (Ellis 1992: 5) иде дотле да сељаштво сматра транзиционом фазом од релативно раштрканих, изолованих и самодовољних заједница према потпуно интегрисаној тржишној економији. Имајући у виду укупну историју сељаштва морам да приметим да је то онда веома дуга транзиција. Елис додуше покушава да наговести да је реч о прелазном облику између два суштински различита начина економске и социјалне организације, али у томе није ни мало убедљив.

Џорџ Далтон је у економском аспекту компарације сељаштва и примитивних био концизнији и доста јаснији. Далтон (Dalton 1969: 74–75) је у свом раду који се тиче теоријских проблема у економској антропологији, раду који показује да и он сам постепено напушта свој тврди субстантивизам и ослањање искључиво на примитивне народе, издвојио две групе карактеристика које разликују сељаке од примитивних с једне стране, и од модерних друштава с друге стране. Далтон се, наравно, усредредио на карактеристике економске организације. Он пре свега констатује да у сељачким заједницама већина људи у највећем делу свог издржавања (опстанка) зависи од производње за тржишну продају или од продаје на тржишту. У сељачким заједницама је куповина и продаја за новац уобичајена и квантитативно значајна. Далтон наводи да је у сељаштву присутно и тржиште ресурса, односно на тржишту се може доћи до рада, земље, алата и опреме, без обзира на то да ли се за новац купују, закупљују или узимају у најам. Релативна важност тржишта ресурса и производа, и новчаних трансакција, представља суштинску разлику између сељачке и примитивне економије. Не само присуство, већ и значај тржишта у сељачким заједницама поставља их на страну модерних капиталистичких друштава, односно тржишне новчане економије. С друге стране, када се говори о производњи, сељачка економија више личи на примитивну економију него на модерну. Сељачку производњу одликују мали обим, једноставна технологија, узан обим производа, то јест неколико главних производа чини већину укупног производа. Сељачку економију каракте-

рише и необично ослањање на издашност физичких ресурса због одсуства примењене науке и технологије. Уколико пратимо Полањијев (Polanyi 1944: 47) ток мисли, можемо сељачку економију да сматрамо субстантивистичком јер њу одликује "производња за употребу", односно производња за одржавање сопствене егзистенције. У субстантивистичкој економској организацији, сходно Полањијевом схватању, индивидуални избор није заснован на максималном увећању корисности и стварању профита, већ на социјалним односима, културним вредностима, моралу и политици. У сељачкој економији економски мотиви уопште не искључују све набројано, али је присутна, понекад чак и изражена и тежња за повећањем производње зарад остваривања вишег нивоа искористивости, повољнијег односа уложенодобијено и повећања нивоа благостања.

Далтон у суштини прихвата да се сељачка економија, због релативне важности тржишта, налази на страни модерне капиталистичке економије, али се у односу на њу може сматрати непотпуном и неразвијеном. Под непотпуношћу се може подразумевати то што у оквиру неке сељачке заједнице поједина тржишта могу да одсуствују или да буду занемарљиво мала. На пример, може да постоји тржиште земље, али не и рада, или обрнуто. Сем тога, производња за одржавање сопственог домаћинства и даље може да буде сигнификантно велика, а опскрба на тржишту релативно мала. Под неразвијеношћу се подразумева одсуство многих корисних институција и социјалног капитала који постоје у капиталистичким друштвима. Ту би, рецимо, спадале банке, осигуравајуће компаније, тржиште акција, али и електрична енергија, асфалтни путеви или више образовање од основног.

Сам Далтон (Dalton 1969; Dalton 1972) је свестан да се у савременом свету могу наћи разноврсни облици сељачких заједница. Међутим, он сам их заиста посматра поједностављено као нешто између примитивних и модерних народа јер констатује да је сељачка разноврсност последица различитих микстура примитивних и модерних институција. Може ли се онда рећи да Далтон под сељаштвом подразумева некакав споредни производ преласка примитивних ка модерним друштвима? Шта више, он узима тек индустријску револуцију као демаркациону линију између (правих ?) сељака и примитивних, сматрајући да су пре тога и сељаци и примитивни користили примитивну технологију и да се у том погледу нису међусобно разликовали. Додуше, Далтон је свестан постојања сељачких друштава и пре индустријске револуције, али их он назива традиционалним сељачким заједницама, заједницама које он опет поистовећује с примитивним друштвима у погледу употребе исте, немеханизоване технологије у производњи, те у погледу обима и начина организације производње. Далтон као да занемарује карактеристике сељачких друштава које је делимично и сам навео, посебно оне одлике сељаштва које су

истраживали Волф, Фирт или Редфилд.⁶ У свом потоњем раду (1972) Далтон донекле ублажава своја схватања формалним навођењем да се сељачка друштва из осамстотих и хиљадуосамстотих година, као и традиционална сељачка друштва и посељачене примитивне заједнице, међусобно разликују када се ступи на поље културе и социјалне организације. У сваком случају, овакве Далтонове интелектуалне варијације добар су пример за то да шематизована компарација сељачких и примитивних друштава чешће може да буде збуњујућа него научно плодотворна.

Код појединих аутора се јавља извесна недоследност или непрецизност приликом дефинисања сељаштва, односно приликом дефинисања економског аспекта организације сељачких друштава. Ту је, рецимо, и сам Далтон потпуно у праву када прави опаску на Фиртово одређивање сељачке економије. Фирт је под сељачком економијом подразумевао систем сразмерно малих произвођача који имају једноставну технологију и опрему и чији опстанак често зависи од онога што сами произведу. Фирт још наводи и то да је основно средство опстанка сељака обрада земље (наведено према: Dalton 1972: 386). Овако дефинисана економија сељаштва заправо уопште не прави дистинкцију између сељачке економске организације и примитивне економске организације. Јер и аграрни примитивни народи су мали произвођачи хране који обрађују земљу за сопствене потребе. Сходно Далтоновом схватању слично је и с Редфилдовим и Креберовим одређивањем сељаштва јер и њих двојица не означавају сељачку економију као посебан тип у односу на племенску или примитивну економију. Далтонова општа опаска се односи на то да антропологија у ствари сељачка друштва разликује од примитивних по религији, језику, управљању и уопште по социјалној организацији, али не прави разлику у домену економске организације.

Већина дефиниција сељаштва, ипак, полази управо од економске организације сељачких друштава и њиховог начина производње. Редфилд, на пример, под сељацима подразумева оне којима је бављење пољопривредом средство опстајања, али и начин живота, а не средство за стицање профита (Redfield 1969: 18–19). На овом месту Редфилд уједно окреће поглед на другу страну од Далтона и сељаково бављење пољопривредом зарад сопственог опстанка посматра као средство разликовања од фармера (тј. индустријских произвођача хране) који се пољопривредом баве зарад изласка на тржиште и профита. И док је за сељаке њихова земља основа опстанка, за фармере је она капитал као и сваки други, капитал који се улаже у процес капиталистичког начина производње.

---

⁶ Мендраа овом приликом нећу узети у обзир јер је његово главно дело о сељаштву написано после наведених Далтонових радова.

Теодор Шанин (Shanin 1971), такође један од најзначајнијих теоретичара сељаштва, у свом дефинисању сељачких друштава издваја четири њихове кључне карактеристике, од којих се већ прве две односе на економску организацију. Шанин најпре издваја породично домаћинство⁷ као основну јединицу вишедимензионалне социјалне организације, али уједно наводи да је породица готово у потпуности та која обезбеђује радну снагу у домаћинству, а домаћинство је то које готово у потпуности обезбеђује потрошачке потребе породице, али и плаћања према поседницима политичке и економске моћи. Интересантно је да Шанин у навођењу ове прве карактеристике сељачких друштава износи и став да се мотив за максимизацијом профита у монетарном смислу ретко кад јавља експлицитно. Друга карактеристика сељаштва јесте то да је ратарство, тј. обрада земље, главно средство за издржавање породичног домаћинства и да она директно обезбеђује највећи део онога што домаћинство троши. Издвајањем ове друге карактеристике Шанин уједно указује и на једну од кључних особина економске организације сељачких друштава – економска аутаркичност.

Појам економске аутаркичности је можда најзаслужнији што се сељаштво у литератури и касније упорно дефинише кроз економску призму. Тако Харис дефинише, а Адам Озан прихвата да се "сељаци схватају као рурални произвођачи који производе за сопствену потрошњу и за продају, користећи сопствени породични рад, мада су узимање под најам и продаја радне снаге сасвим могући." (наведено према: Ozanne 1999: 264). Но, пре појма аутаркичности накратко бих се осврнуо на опште дефинисање сељаштва, дакле не узимајући у обзир само економију.

Вероватно поучен претходним искуствима, грешкама и лутањима у формулисању појма сељаштва, Анри Мендра је веома јасно сажео сељачка друштва у неколико кључних карактеристика. Издвајање кључних карактеристика се заправо надовезује на његово постављање сељака у шематски низ дивљак - сељак - пољопривредник, али Мендра овде ипак осетно темељније третира организацију сељачких друштава. Таквим са-

---

⁷ Шанин овде користи термин "породична фарма" (family farm), али мислим да је, с обзиром на генералну денотацију термина у социјалној организацији сељачких друштава, прикладније користити термин "породично домаћинство" или, једноставно, домаћинство. Мендра радије користи термин "домаћинска група" (Mendras 1986: 85–105). Тај термин је јаснији јер када је о сродству реч, треба бити обазрив пошто сељачко домаћинство не мора увек да буде сачињено од сродника, односно од припадника једне нуклеарне или проширене породице. Сродство јесте доминантни фактор кохезије домаћинске групе у свим сељачким друштвима, али није и једини. Најочигледнији и нама најближи пример јесу несродничке задруге (видети: Филиповић 1991: 21–58).

жимањем карактеристика он је ипак направио не само формалну, него и суштинску дистинкцију између сељака и примитивних, као и између сељака и глобалног друштва.⁸ Прва карактеристика коју Мендра наводи (Mendras 1986: 31) јесте релативна аутономија сељачких колективитета у односу на глобално друштво, али то глобално друштво у исто време доминира над сељаштвом и толерише његову аутономност. У сељачким друштвима постоји структурна важност домаћинске групе у организацији економског и социјалног живота колективитета. Трећа одлика сељачких друштава је економски систем релативне аутаркије који не прави разлику између производње и потрошње и који одржава односе с економијом глобалног друштва. Надаље, сељаштво је организовано у локалне колективитете које карактеришу односи унутрашњег међусобног познавања и слаби односи с другим колективитетима. Последња карактеристика коју Мендра издваја јесте кључна улога угледника у посредовању између сељачких колективитета и глобалног друштва.

Јасно је да Мендра не полази одмах од економских карактеристика социјалне организације сељачких друштава, већ их постепено уводи преко домаћинске групе. Он не полази од економије не само због тога што је социолог по вокацији, већ и због тога што се основни кључ његовог концепта сељаштва такође, као и код Редфилда и Волфа, заснива на чињеници да је сељаштво увек саставни део шире и комплексније социјалне конструкције, то јест глобалног друштва. Мендра заправо прихвата концепт *part society* као примарни дефинијенс сељаштва.

Вратимо ли се на кључне карактеристике економске организације сељачких друштава, претпостављамо да оне прате концепт по којем је сељаштво увек део веће, сложеније друштвене конструкције. У том случају, а то заправо јесте тако, сходно Волфовом схватању (Wolf 1966: 2–4), сељачка економија подразумева одређену форму одсуства контроле над средствима за производњу, односно сељачка економија подразумева, за разлику од примитивне, релативно висок степен централизације. Волф сматра да је током културне еволуције дошло до замене једноставних система примитивних народа у којима произвођачи контролишу средства производње и ресурсе сложеним системима у којима контролу имају поједине групе људи који сами не учествују у процесу производње. Такве групе заузимају извршне и административне функције које су подржане

---

⁸ Код појма глобално друштво постоје извесне недоумице. Сâм Мендра користи термин "société englobante" у смислу друштва које обједињује делове у целину. Преводац Мендраове студије уз ауторову сагласност користи термин "глобално друштво" у истом смислу као што Мендра користи свој термин, иако ова два термина нису у потпуности истог значења. Појам глобалног друштва не треба у духу савремених политичких процеса мешати с појмом глобализације.

употребом силе, и те групе су у генералној друштвеној структури увек постављене изван и "изнад" сељаштва.

Контрола над средствима за производњу не мора нужно да подразумева и власништво над тим средствима. Она може да обухвата дистрибуцију ресурса или рада. Економија сељаштва је у великој мери субординирана захтевима постојеће суперструктуре, која се по правилу јавља у форми државе. Контрола се проширује и даље, преноси се на дистрибуцију рада, пружање услуга и на дистрибуцију произведених вишкова. Конвенционално сељаштво заправо егзистира у условима централизоване економске контроле од стране глобалног друштва, које испоставља захтеве за свим створеним добрима, а потом их редистрибуира по сопственом нахођењу пре свега водећи рачуна о сопственим интересима. Друкчије речено, сељаштво производи за глобално друштво, задржавајући за себе неопходан егзистенцијелни минимум. Све док је то тако, ми можемо да говоримо о сељаштву и сељачкој економији. Онда када сељак почне у потпуности да контролише своју економију он постаје фармер с тенденцијом да се претвори у индустријског произвођача хране. Али он онда више није сељак, чак и када га тако именују.

За нововековно сељаштво се може рећи да у нешто већој мери контролише своју економију. То, на пример, показује чињеница да оно слободније и у већој мери учествује на тржишту. Али учешће на тржишту не значи нужно и економску слободу. Сељак се, на пример, појављује на тржишту да би остварио одређену количину новца којом извршава своје обавезе према глобалном друштву (Wolf 1966: 9–10). Само тржиште је под контролом глобалног друштва, што значи да сељак није у прилици да диктира политику цена и трансфера добара. И, пошто је сељак произвођач малог обима, и његово учешће на тржишту је мало и, често, спорадично.

На другој страни, у оквиру постојећег тока културне еволуције, сељак постепено почиње редовно да се појављује на тржишту, мада се за сељаштво пре свега може рећи да се редовно појављује на тржници. Такво учешће постоји и данас у сваком глобалном друштву у којем се иоле може препознати сељаштво. Учешће на тржишту је за сељака постало не само средство за остваривање неопходног новца и робе коју није у стању сам да произведе, већ и својеврстан начин мишљења (Redfield 1969: 30; у том смислу занимљив је рад Клифорда Герца: Geertz 1978).

Укључивањем у тржишне токове дистрибуције добара, сељаштво се укључује у две примарне сфере токова протока добара. С једне стране то је размена (иако тржиште стоји на страни глобалног друштва) унутар самог сељачког друштва, где се тржишне трансакције роба и услуга обављају међу самим сељацима. С друге стране, тржишне трансакције се обављају с глобалним друштвом, где обе стране покушавају да нађу свој интерес, али је јасно да овде сељаштво остаје подређено глобалном дру-

штву макар утолико што ово друго намеће која ће добра ући у трансакцију, у ком међусобном односу и у ком обиму. Економистички речено, глобално друштво себи узима право монопола. Тако посматране ствари напросто изнуђују питање због чега сељаштво уопште учествује на тржишту уколико има изразито подређен положај. Тржиште је, ипак, својеврстан економски и социјални конструкт који обезбеђује не само дистрибуцију роба и услуга, већ и дистрибуцију информација и социјалних односа. Сељаково учествовање на тржишту му омогућава да успостави велики број хоризонталних и, што му је још битније, вертикалних социјалних односа, дакле не само односа у нивоу самог сељаштва, већ и односа с глобалним друштвом (Redfield 1969: 30–31). На тај начин је сељаштво у могућности да изврши "задатак" спајања онога што је локализовано сељачко и нелокализовано глобално (исто: 27).

Учешће на тржишту указује на нешто што у овом тренутку и није директно предмет мог интересовања, али игра веома важну улогу у схватању социјалне организације сељачких друштава, а то је тежња да се превазиђу социјални односи примарно детерминисани сродством и суседством. Ипак, таква тежња јасно указује на наредну тежњу ка успостављању интересних односа, што се, економски посматрано, продужава у релативно нови тренд у сељаштву – аграрно предузетништво.

Постављање сељачке економије у оквиру структурног односа између глобалног друштва и сељачког друштва уједно је круцијални фактор разликовања сељачке економије од примитивне економије. Сељачка економија веома добро познаје рационалну калкулацију уложених ресурса да би се остварила максимална корист сходно унапред постављеним циљевима. Оно што је у овом тренутку важно јесте то што сељачка економска калкулација увек садржи једну компоненту која није строго економска, премда уопште није небитна, а притом не постоји у примитивној економији. Рационално економско калкулисање сељака увек у обзир узима однос с глобалним друштвом, односно увек укључује тежњу да се с глобалним друштвом одржавају стабилни односи структурне субординације. Или, како то Мендра (Mendras 1986: 65) формулише, испоручити давања глобалном друштву и задовољити унутрашње потребе захваљујући својим рукама и расположивом земљишту једноставна је једначина коју сељак решава из године у годину. Због тога је поређење с примитивном економијом на основу технолошке сличности само субстантивистичка наива. Далтон и други субстантивисти нису сељачка друштва и њихову економију схватили онако као што су то учинили Волф, Редфилд, Фирт, Шанин или Мендра. Субстантивисти су у својим поређењима били исувише оптерећени примитивним народима и њиховом производњом зарад елементарне егзистенције, симплифицираним односима нетржишне размене, примитивним новцем итд., и нису увиђали суштинску децентрализованост примитивне

економије, те одсуство верикалних економских односа, без обзира на њихову хоризонталну ширину. Јер, ма колико ми говорили о социјалној и просторној разуђености Кула система размене или потлача, они увек подразумевају само хоризонталне социјално-економске односе, не и вертикалне. Тачно је да и Мендра, Волф или Редфилд праве компарацију сељачке и примитивне економије, али је из њихових формулација и закључака сасвим јасно да они то чине само као увод у разумевање сељаштва, и да потом такве компарације потпуно запостављају јер су оне хеуристички веома ограничене.

Економска субординираност сељачког друштва најочигледнија је можда у напоменутим давањима према глобалном друштву. Мендра сугерише да је у случају сељаштва исправније говорити о давањима него о вишковима, пошто оно глобалном друштву у форми обавезе даје оно што глобално друштво захтева, а не ради се о некаквом добровољном трансферу сувишних производа (Mendras 1986: 134). Давања према глобалном друштву одраз су асиметричних економских и социјалних односа заснованих на поседовању, односно непоседовању реалне извршне моћи. Конкретна основа за давања према глобалном друштву може да буде разнолика и вишестрана, а многобројне варијације су последица датих историјски формираних услова у самом глобалном друштву. У феудализму су, на пример, сељаци плаћали власти на име заштите или на име употребе земље, док у капитализму плаћају разне врсте пореза. Производња добара која се користе за плаћања према глобалном друштву представљају додатно оптерећење за сељачку производњу. То оптерећење, како наводи Волф (Wolf 1966: 9–10), које произлази из надређених захтева за сељачким радом уобичајено се назива рента. Дакле, када неко упражњава своју надмоћ, доминацију, над оним ко обрађује земљу, онда овај други мора да производи за фонд за ренту. По Волфовом мишљењу управо је производња за фонд за ренту то што чини круцијалну дистинкцију сељака и примитивног ратара. Рента се, иначе, јавља у три основна облика – као давање у роби, као обављање рада и као давање у новцу, односно то су робна, радна и новчана рента.

Плаћања према глобалном друштву уједно представљају трансфер богатства од једног ка другом делу популације, у суштини подразумевајући неравномерну расподелу. За Волфа, стога, "сељак" денотира асиметричан структурни однос између произвођача и управљача, тј. оних који немају и оних који имају друштвену моћ и контролу.

* * *

Постављање сељаштва, самим тим и економске организације сељачких друштава у структурни субординирани однос према глобалном друштву,

требало би узети као кључни културни дискурс за разумевање сељачке економије. Тај однос никада није једноставан и, што је још битније, никада није једностран, већ подразумева комплексну интеракцију између два сегмента тоталног друштва. То значи и да је економска интеракција двострана и комплексна, и укључује велики број фактора који не спадају у домен класичне економије. Уколико би се економска антропологија задржавала на економској аутаркичности као кључној карактеристици економске организације сељаштва, не може се рећи да би то био погрешан поглед на ствар, али се може рећи да би то био ограничен приступ. Сам појам аутаркичности, у крајњој линији, често се среће и као кључна карактеристика неких примитивних економија. Аналитички ограничавајуће код економске аутаркичности јесте то што она не мора нужно да укључује други економски ентитет – глобално друштво, што управо и јесте случај код примитивних друштава изван државе. Баланс производње и потрошње у оквиру једног сељачког домаћинства као елементарне економске јединице у сељаштву, баланс који аутаркичност подразумева, не дефинише прецизно све факторе односа према производњи (шире у смислу стварања материјалних и нематеријалних добара) и потрошњи, те стога преостаје квалитативна и квантитативна анализа појединачних случајева, али не и њихово темељно научно разумевање.

Економску организацију сељачких друштава је хеуристички плодније посматрати као баланс унутрашњих потреба и спољашњих захтева, а не као аутаркични баланс производње и потрошње. На тај начин не само што је укључено глобално друштво као економски ентитет, већ је оно постављено и као општи културни оквир формирања економије конкретних сељачких друштава. Постављање сељачке економије у парадигму субординираног положаја у односу на глобално друштво имплицира широки сет социјалних и културних фактора који се јављају као релевантни у рационалној економској калкулацији сељаштва што обезбеђује вишеслојно разумевање културне конотације процеса доношења економских одлука и уопште економског понашања у сељаштву управо због тога што субординирани положај производи велики број конкретних вертикалних и хоризонталних релација које се јављају у економском начину мишљења и понашању.⁹

---

⁹ У том смислу видети конкретан случај који је анализирао Слободан Наумовић (Naumović 2006).

Литература:

- Wolf**, Eric R. 1966: *Peasants*. New Jersey: Prentice Hall.
- Geertz**, Clifford 1978: The Bazaar Economy: Information and Search in Peasant Marketing. *The American Economic Review*, Vol. 68, No. 2: 28–32.
- Godelier**, Maurice 1982: *Marksizam i antropologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dalton**, George 1965: Primitive Money. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 67, No 1: 44–65.
- Dalton**, George 1969: Theoretical Issues in Economic Anthropology. *Current Anthropology*, Vol. 10, No. 1: 63–102.
- Dalton**, George 1972: Peasants in Anthropology and History [and Comments and Replies]. *Current Anthropology*, Vol. 13, No. 3/4: 385–415.
- Ellis**, Frank 1992: *Peasant Economics: Farm Household and Agrarian Development*. Cambridge: Cambridge University Press
- Erdei**, Idiko 2008: *Antropologija potrošnje*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Матић**, Милош 2009: *Размена добара у сељачком друштву Србије*. Магистарска теза (рукопис).
- Mendras**, Henri 1986: *Seljačka društva*. Zagreb: Globus.
- Nash**, Manning 1971: Market and Indian Peasant Economics. Teodor Shanin (ed.), *Peasants and Peasant Societies*. London: Penguin Books; 161–177.
- Naumović**, Slobodan 2006: On the heaviness of feathers, or what has culture got to do with the failure to establish an organic poultry production business in contemporary Serbia?. *Етноантрополошки проблеми*, н. с., год. 1, св. 1: 103–124.
- Ozanne**, Adam 1999: Perverse Supply Response in Peasant Agriculture: A Review. *Oxford Development Studies*, Vol. 27, No. 2: 251–270.
- Polanyi**, Karl 1944: *The Great Transformation*. New York: Rinehart.
- Redfield**, Robert 1969: *Peasant Society and Culture*. Chicago: The University of Chicago press.
- Sahlins** Marshall D. 1969: On the Sociology of Primitive Exchange. Michael Banton (ed.), *The Relevance of Models for Social Anthropology*. London: Tavistock Publications; 139–236.
- Saul**, John S., Woods, Roger 1971: African Peasantries. Teodor Shanin (ed.), *Peasants and Peasant Societies*. London: Penguin Books; 103–114.
- Feder**, Ernest 1971: Latifundia and Agricultural Labour in Latin America. Teodor Shanin (ed.), *Peasants and Peasant Societies*. London: Penguin Books; 83–97.
- Филиповић**, Миленко С. 1991: Несродничка и предвојена задруга. Миленко С. Филиповић, *Човек међу људима* (ур. Ђурђица Петровић). Београд: Српска књижевна задруга; 18–90.
- Shanin**, Teodor 1971: Introduction. Teodor Shanin (ed.), *Peasants and Peasant Societies*. London: Penguin Books; 11–19.

Miloš Matić

**ECONOMY OF PEASANT SOCIETIES IN ECONOMIC
ANTHROPOLOGY**

Theoretical formulations in economic anthropology were based upon research of primitive societies and their economic organization, and, later on, on the discourse of comparison between primitive and modern capitalist economy. Economic organization of peasant societies became the object of research with gradual establishment of the so-called culturalist approach in economic anthropology. This paper portrays key theoretical standings of economy of peasant societies, presenting the argument that it is heuristically more fruitful to observe the economy of peasantry in the context of structural subordination of peasantry than in comparative scheme which also includes primitive and modern capitalist societies, or with exclusive focus on economic autarchy as key characteristic of economic organization of peasantry.

Key words: economy, peasantry, subordinated position, economic autarchy